

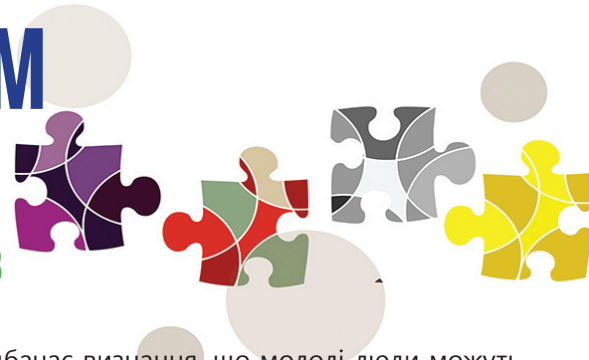
РЕКОМЕНДАЦІЇ
МОЛОДІЖНИМ ЦЕНТРАМ
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ
ІНКЛЮЗИВНИХ підходів
У МОЛОДІЖНІЙ РОБОТІ

+ 5 КЕЙСІВ

ЯРИНА БОРЕНЬКО

РЕКОМЕНДАЦІЇ МОЛОДІЖНИМ ЦЕНТРАМ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПІДХОДІВ У МОЛОДІЖНІЙ РОБОТІ

Ці рекомендації розроблені в рамках проекту «Підвищення спроможності молодіжних центрів і молодіжних працівників у сфері інклюзії» на основі результатів стратегічної сесії трьох молодіжних центрів, які практикують інклюзивні практики, та трьох навчальних поїздок з обміну найкращими практиками.

Виконавці проекту: ГО «Мережа відповідальних» за підтримки «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується організацією Пакт в Україні. Партнери проекту: Карітас Сєверодонецьк, БФ «Даруємо радість» (Дніпро), КМЦ «Супутник» - Молодіжний центр «Нові орбіти» (Львів).

Що таке інклюзивність в молодіжній роботі?

Інклюзивна молодіжна робота підтримує соціалізацію молоді, яка перебуває у складних життєвих обставинах, та створює їй кращі можливості для самореалізації в суспільстві/громаді, а відтак орієнтована на соціалізацію, навчання та запобігання соціальній вразливості. Інклюзивність в молодіжній роботі сумісна з принципом самостійності (автономії) молоді,

який передбачає визнання, що молоді люди можуть самостійно приймати рішення, які безпосередньо стосуються їх життя в громаді та певних аспектів приватного життя. Питання переходу до самостійного життя пов'язане з необхідністю створювати умови для соціального включення, громадської участі та здобуття необхідних компетенцій. Особливий акцент в інклюзивності молодіжної роботи робиться на молоді з обмеженими можливостями (молоді люди, які перебувають в менш привілейованому культурному, географічному чи соціально-економічному середовищі, або молоді з інвалідністю).

Чому важливо запроваджувати інклюзивність у молодіжному центрі?

Реформа освіти передбачає інклюзію. Але ми повинні враховувати, що на цьому шляху є багато перешкод, як от матеріальна база шкіл, кваліфікації педагогів, соціальних працівників, а також і неготовність молоді, яка довгий час перебувала в умовах виключення, відразу соціалізуватися в нових умовах. Молодіжні центри можуть пришвидшити цей процес, забезпечити умови для швидшого включення і зробити так, щоб інклюзія не закінчувалася на освітньому закладі, а відбувалася у повсякденному житті молодої людини.

Що таке інклюзивність молодіжного центру/простору?

Це спроможність конкретного молодіжного центру/простору враховувати інтереси і потреби усіх груп молоді, які можуть бути потенційними відвідувачами/клієнтами центру. У молодіжній роботі інклюзивність безпосередньо пов'язана з принципом соціального включення, що означає рівний доступ усіх молодих людей до соціальних прав та можливостей участі. Це також включає формування політики, яка б була доступною та зрозумілою для людей, без огляду на обставини, ідентичності чи стилі життя.

Яке місце займає інклюзія в молодіжній політиці?

У плані молодіжної політики, і, зокрема, молодіжної роботи, включення означає стратегію, базовану на переконанні, що молоді люди з обмеженими можливостями мають рівний доступ до соціальних прав, програм і можливостей, в рамках молодіжної політики. З іншого боку, така політика передбачає розподіл ресурсів таким чином, щоб в суспільстві/громаді було якнайменше обмежень та випадків маргіналізації. Відтак для молодіжної роботи важливо мати стратегії на залучення груп молоді з обмеженими можливостями, тобто – роботу з конкретними групами включення, як і вироблення підходів і стилів діяльності, які попереджують соціальні виключення в майбутньому.

Яка молодь є інклюзивною?

Та, яка перебуває у складних життєвих ситуаціях, на межі кримінальної поведінки, має інвалідність або з інших причин не може почуватися повністю включеною в суспільне життя. Інклюзивний підхід означає, що ми намагаємося працювати й з «неорганізованою»

молоддю, тобто тією, яка не входить в організації, не відвідує планові гуртки чи секції, тобто проводить дозвілля на свій розсуд. Інколи така «неорганізована» молодь просто не має місця, де провести свій вільний час - їм може бракувати грошей, щоб відвідувати платні заходи, вони можуть перебувати у складних житлових умовах, де немає місця для особистого простору, у них можуть бути особисті упередження щодо залучення до колективної діяльності тощо.

Рекомендації для впровадження інклюзивності:

1 Формувати позитивну атмосферу в центрі, де різні соціальні групи молоді почуватимуться комфортно та безпечно.

Інклюзивна атмосфера у молодіжному центрі ґрунтується на неієрархічності. Молодіжні працівники повинні вибудовувати свій авторитет через горизонтальні зв'язки з молоддю, уникаючи заформалізованих врегулювань. Правила поведінки в центрі мають бути прості, зрозумілі, стосуватися усіх та визначатися за участю молоді. Слід прагнути до взаєморозуміння і поваги у стосунках як між окремими людьми, так і між групами молоді, а за потреби - вміти знаходити компромісні рішення.

2 Впроваджувати програми та заходи, які цікавлять широкі соціальні групи, особливо звертаючи увагу на спорт та мистецтво як універсальні інструменти соціалізації.

Програмна діяльність молодіжного центру повинна передбачати залучення різних груп молоді, тобто відображати їх інтереси та зацікавлення. Значну увагу варто приділяти спорту та мистецтву, особливо тим видам, які передбачають командну роботу та можливості демонстрації власних досягнень. При тому слід

уникати орієнтації на змагальність, а більше уваги приділяти розвитку здібностей та можливостей молоді.

3 Розширювати доступ до цільових груп – виходити за межі центру і налагоджувати співпрацю з усіма можливими партнерами.

Для запровадження інклюзивності в молодіжному центрі слід пам'ятати, що далеко не вся молодь прийде в центр лише тому, що він існує. Тому молодіжні працівники повинні застосовувати методи відкритої молодіжної роботи: спілкуватися з молоддю в місцях, де вона часто перебуває, вивчати ці місця, запрошувати на заходи тощо. Для груп включення важливо зробити їх видимими: інколи багато людей майже не з'являються в публічному просторі, але це не означає, що їх не існує. Для того, щоб включити таких молодих людей в роботу молодіжного центру, працівники повинні вивчати ситуацію і спілкуватися з людьми та інституціями, які безпосередньо працюють з такою молоддю. Це можуть бути соціальні працівники, служби у справах дітей, церковні організації, поліція, педагоги освітніх закладів, медичні працівники тощо.

4 Створювати умови безпечного простору для неорганізованої молоді та для тих молодих людей, які не мають бажання відвідувати програмну діяльність.

Інклюзивний молодіжний центр повинен мати відповідне зонування - тут має бути місце для планової діяльності (гуртки, тренінги, майстер-класи тощо), і для вільного проведення часу. Для цього найкраще підходять формати коворкінгів або відкритих просторів, куди можна прийти у будь-який час. Важливо, аби молодь могла прийти у центр незаплановано, просто згадавши, що це місце, де можна відпочити і зустрітися з друзями. Такий простір має мати мінімальний

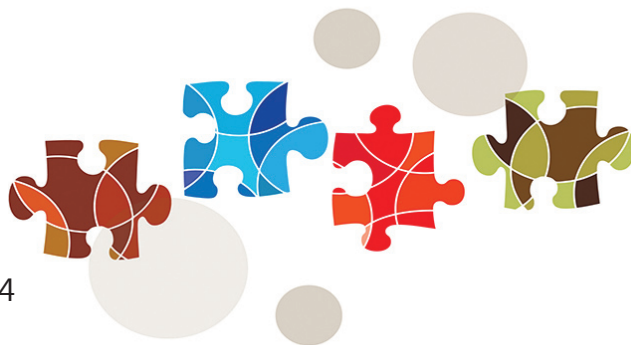
набір засобів для змістовного дозвілля і розвитку. Що саме має бути у вільному просторі, варто так само обговорити з молоддю - це можуть бути засоби для кіноперегляду, настільні ігри, спортивне знаряддя, книжки, музичні інструменти тощо.

5 Налагоджувати комунікацію між різними групами молоді, які відвідують центр.

При запровадженні інклюзивності варто пам'ятати, що наявність в молодіжному центрі різних груп з різними інтересами, різного віку, походження, соціального статусу - це великий ресурс для розвитку, розширення світогляду, усвідомлення різноманітності та соціалізації. Але цим процесом треба управляти: створювати умови для обміну досвідом і досягненнями, комунікації, організовувати спільну діяльність, не забуваючи, що повинен бути баланс між груповою, індивідуальною та колективною діяльністю.

6 Готувати молодь до повноцінної участі в ухваленні рішень та орієнтирів власного розвитку.

Завданням молодіжної роботи є не опіка над інклюзивною молоддю, а її соціалізація та підготовка до самостійної участі у власному житті і житті громади. Тому важливо планувати свою роботу з молоддю, бачити кінцеві результати і орієнтуватися на розвиток кожної молодої людини, яка відвідує центр.

7 **Забезпечувати всебічну підтримку молоді, яка перебуває в складних життєвих обставинах, включаючи правову, соціальну та психологічну допомогу.**

Молодіжні центри мають бути місцем, де молодь почувається безпечно і може поділитися своїми проблемами і переживаннями. Молодіжні працівники не завжди можуть мати необхідні кваліфікації, якщо запити молоді стосуватимуться сфер, неохоплених типовою молодіжною роботою. У разі виникнення таких питань, молодіжні працівники повинні розуміти сфери своєї компетенції і усвідомлювати рівень підтримки, яку вони можуть надати. Якщо в центрі не має працівників або волонтерів, з кваліфікаціями, наприклад юриста або психолога, або соціального працівника, то молодіжні працівники повинні налагодити таку систему партнерства в громаді, за якої вони знатимуть, куди можна скерувати молоду людину за додатковою підтримкою, а також бути впевненими, що така підтримка буде якісною.

8 **Розвивати умови доступності, включаючи транспортну та фізичну доступність будівлі.**

Молодіжний центр повинен зважати на потреби доступності своїх відвідувачів. Якщо приміщення не обладнане фізичними засобами доступності, то слід прагнути забезпечити хоча б мінімум. Оскільки відвідувачі центру зазвичай є постійними клієнтами, то умови перебування слід визначати з молоддю, яка має такі потреби, і прагнути забезпечити мінімум доступності за доступні ресурси. Те саме стосується й транспорту та можливостей доїзду: якщо місце, де розташований молодіжний центр, знаходиться далеко від основних маршрутів громадського транспорту, то молодіжні працівники повинні працювати над покращенням ситуації, зокрема, звертатися до органів місцевої влади з проханнями зміни маршрутів або відкриття нових. Для забезпечення перебування мо-

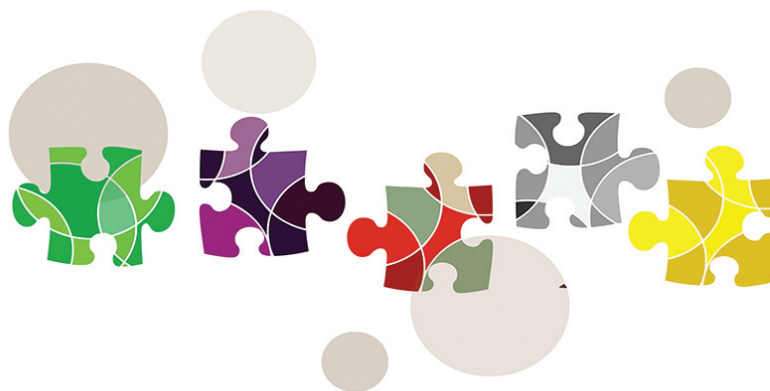
лоді в центрі у вечірній час дуже важливо, щоб вони могли безпечно доїхати додому.

9 **Бути представником молоді для місцевої влади, створювати позитивне враження про молодих людей, яким загрожує стигматизація.**

Молодіжні працівники є представниками молоді у комунікації з органами влади, адвокатують інтереси молодих людей та формують позитивне враження про відвідувачів центру. Навіть якщо молоді люди мають проблеми з законом, а не відвідують освітні заклади, або ж не хочуть працювати, - молодіжні працівники повинні визначати напрямки місцевої молодіжної політики, спрямовані на покращення ситуації, і доносити такі запити до влади.

10 **Розширювати можливості навчання та обміну досвідом між молодіжними працівниками, які застосовують інклюзивні підходи.**

Інклюзивна молодіжна робота завжди є викликом для молодіжних працівників. Тому важливо будувати системи підтримки, обміну досвідом, підвищення кваліфікації та розвитку компетенцій між центрами, які прийняли цей виклик. Саме взаємна підтримка і відчуття спільноти є найкращим інструментом для запобігання ефекту самовигорання.

5 **КЕЙСІВ** **ІНКЛЮЗИВНИХ** ПІДХОДІВ **У МОЛОДІЖНІЙ РОБОТІ**

КЕЙС 1

Мотузковий парк

Благодійний фонд «Карітас Сєвєродонецьк», як і всі локальні організації Карітас, займається передусім соціальною допомогою та підтримкою найбільш потребуючого населення України. Однак в Сєвєродонецьку Карітас має свою особливість – соціальна допомога тут гармонійно поєднується з молодіжною роботою, адже в місто переїхала громадська організація «Клас» та багато інших людей, які раніше працювали з молоддю в Луганську та Алчевську.

Одним з напрямів роботи Карітасу стали літні табори та організація дозвілля для дітей і підлітків. Саме тут з'явилася ідея мобільного мотузкового парку – симуляції звичайної туристичної переправи, яка відома усім, хто відвідував гурток з туризму. «Переправа» стала дуже популярною, адже мотузкові парки – це доволі дороге задоволення, яке далеко не всі можуть собі дозволити. Окрім того, в комерційних парках є вікові або інші фізичні обмеження, а на таборах Карітасу походити по канату можуть усі охочі.

Після того, як «переправу» апробували на таборі, організатори вирішили, що такі атракціони можна робити будь-де (у дворі, на площі, в парку) і будь-коли, навіть взимку. **За допомогою цього прикладу можна сформулювати принципи, інклюзивної молодіжної роботи як от:**

- Створювати можливості для змістовного проведення вільного часу, вміти організувати привабливі заняття для дітей і молоді, виходячи з наявних ресурсів;
- Включати в роботу «нестандартні» спортивні елементи, які подобаються молоді, дають змогу випробувати себе та підвищити самооцінку;

- Усвідомлювати, що безпечне середовище, це не обов'язково відсутність екстриму, який подобається молоді, але й не забувати про безпеку учасників.

Приклад «переправи» не означає, що всім варто пробувати займатися екстремальними видами спорту – все ж, такі форми роботи вимагають наявності спеціаліста з відповідною кваліфікацією. Це означає, що працівники повинні вивчати свої можливості, розвивати їх, працювати над урізноманітненням форм відпочинку і використовувати усі наявні ресурси, щоб заохотити молодь відвідувати молодіжний центр.

КЕЙС 2

«Супутник» і його відновлення

Молодь львівського мікрорайону Левандівка була рушійною силою у процесі збереження та відновлення покинутого кінотеатру «Супутник» як громадського простору. Активістам вдалося врятувати старий кінотеатр і прилеглий парк від комерційної забудови, – організація життя в просторі відбувалася за участі всіх, хто міг і хотів допомогти. Старий кінотеатр зараз має статус комунального підприємства і називається Культурно-мистецький центр «Супутник». Будівля перебуває у стані капітального ремонту, але з часу відновлення доступу до кінотеатру його двері ніколи не закривалися.

Молодь долучається до вирішення всіх поточних питань, моніторить ситуацію, пропонує нові концепції розвитку, відповідно до своїх потреб, бере участь в їх реалізації. Їх участь у цих процесах жодним чином не формалізується, але впливає на діяльність та пріоритети центру. Не зважаючи на ремонт, тут оселилося багато гуртків для дітей і молоді, є власна студія звукозапису, музичні інструменти, мультимедійна техніка, тир, настільний теніс, бібліотека і окреме місце для того, щоб «просто прийти і провести час». Кожен може запропонувати свою цікаву ідею. Багато майстер-класів, концертів, зустрічей, змагань відбуваються саме за ініціативи молоді.

Висновки для інклюзивної молодіжної роботи:

- Створювати як можливості для програмної діяльності, так і простір для зустрічей неорганізованої молоді. Для інклюзивної роботи дуже важливо, щоб ті, хто зазвичай проводить час на вулиці, мали безпечне місце, куди вони можуть прийти.
- Неієрархічні, зрозумілі всім правила, які передбачають спільне ухвалення рішень. Варто пам'ятати, що надмірна зарегульованість може відлякати

багато груп молоді, але все-таки- мінімальний набір правил необхідний, аби не втратити контроль над ситуацією.

- Формувати мистецьку спрямованість молодіжного центру важливо для віднаходження способів самовираження молоді. Інколи свобода творчості важливіша за матеріальний комфорт.

Приклад «Супутника» свідчить про те, що й у периферійному районі можна створити можливості молоді для розвитку і змістовного дозвілля, і основне тут – відкрита комунікація і впевненість молоді в тому, що це місце справді їхнє.

КЕЙС 3

Молодіжний центр «Нові орбіти»

Молодіжний центр «Нові орбіти» виник улітку цього року при КМЦ «Супутник». Це громадська організація, яка гуртує молодь мікрорайону. Одним з перших проектів «Нових орбіт» стала «Лабораторія реального життя». Мета проекту – дати місцевій молоді інструменти для реального життя, ознайомити з власними правами, розповісти про те, до кого можна звернутись у складній ситуації, дати відповіді на запитання, які хвилюють молодь. Саме такі заходи відвідує й «неорганізована молодь», адже тут вони можуть дізнатися про способи вирішення їхніх проблем.

Іншою особливістю є формат проведення заходів. Зустрічі, на які приходять різні люди, мають бути цікавими. Наприклад, під час обговорення теми «На що має право поліція», театральна студія КМЦ «Су-

путник» підготувала сценки з життя молоді, а ситуації коментували адвокат та представник поліції.

До цього проекту також залучаються вихованці розташованого у мікрорайоні притулку для дітей від 3 до 18 років, яких тимчасово вилучили зі «складних» сімей, поки вирішується питання збереження чи позбавлення батьківських прав. Вихователі з Притулку долучають дітей до заходів, під час яких вони можуть поспілкуватися зі своїми однолітками.

Висновки для інклюзивної молодіжної роботи:

- Забезпечувати комунікацію між різними групами молоді. Важливо, що і учасники гуртків, і неорганізована молодь, і молодь, яка перебуває у притулку, мають можливість зустрічатися і спілкуватися на цікаві для них теми. Можна припустити, що без такої діяльності, зробити це було б досить складно.
- Організовувати заходи, які зацікавлять широкі групи молоді. Для цього потрібно знати інтереси, зацікавлення, способи проведення вільного часу і мати авторитет серед молоді, щоб вмотивувати їх відвідувати події.
- Підтримувати організації молоді, допомагати в реалізації проекту, надавати активній молоді можливості для реалізації власних ідей.

Приклад Молодіжного центру «Нові орбіти» доводить, що організація, яка знає інтереси і зацікавлення молоді, може організовувати заходи, які відвідуватимуть і ті молоді люди, яких не так просто залучати до програмної діяльності.

КЕЙС 4

Волонтерський клуб «Даруємо радість»

Випускники інтернатних закладів та молодь, яка перебуває у складних життєвих обставинах, у межах волонтерського клубу «Даруємо радість» залучається до волонтерської діяльності – допомоги дітям, котрі мають схожі проблеми.

У процесі підготовки до волонтерської діяльності та безпосередньої роботи з дітьми учасники клубу набувають необхідні теоретичні знання та практичні навички, навчаються працювати в команді, управляти своїм часом, тощо. Але найголовніше те, що вони віддають свій вільний час та емоційну підтримку тим, хто цього потребує, на противагу споживацькому ставленню до життя, яке часто притаманне вихованцям дитячих будинків або інтернатів. Саме випускники інтернатних закладів та діти із багатодітних та малозабезпечених сімей, із яких більше 60 постійно відвідують клуб та проводять заняття, проходять навчання, приходять на збори та їздять до закладів інтернатного типу, беруть участь у виїзних тренінгах.

Висновки для інклюзивної молодіжної роботи:

- Впровадження принципу «рівний - рівному» у молодіжну роботу. Дуже важливо, щоб з молоддю, яка перебуває у складних життєвих обставинах, працювали ті, хто вийшов з такого ж середовища. Але для ефективності такої співпраці, потрібно багато працювати над кваліфікацією майбутніх волонтерів.
- Волонтерські якості, які розвиваються під час такої діяльності, повинні бути універсальними і допомагати подальшій соціалізації самих волонтерів. Така діяльність допомагає стати більш відповідальними, організованими, підвищує їхню самооцінку, розвиває комунікативні здібності та поширює позитивні соціальні контакти.
- За допомогою волонтерського клубу люди знаходять собі справу до душі, мають можливість реалізувати свої ідеї у вільний від навчання або роботи час.

У цьому випадку важливо пам'ятати, що під час роботи з інклюзивною молоддю, варто пропонувати їм можливості розвитку, а саме волонтерство дає такі можливості.

КЕЙС 5

Дитячий супермаркет «Країна РАДОСТІ»

Проект «Країна РАДОСТІ» імітує справжню модель соціуму із власною ігровою валютою – «радіками». «Країна» функціонує протягом усього навчального року. Вихованці за проявлення ініціативи, успіхи у навчанні та проактивну поведінку заробляють власні гроші, а за погані вчинки сплачують штрафи. Таким чином, вони вчаться краще зрозуміти реалії справжнього життя. Мета цього проекту – дати зрозуміти вихованцям інтернатів, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, взаємозв'язок між самостійним зароблянням грошей та рівнем власного добробуту.

Двічі на рік Фонд «Даруємо радість» влаштовує «дитячий супермаркет» - аналог справжньої крамниці, де вихованці можуть витратити зароблені ігрові гроші на омріяні товари (засоби гігієни, канцелярське приладдя, іграшки, електроніку тощо), плануючи покупки та розраховуючи решту. Невитрачені «кошти» можна вкласти в «банк» на депозит під 15% річних до наступного «супермаркету».

Завдяки цій методиці у дітей та молоді з'являється чітке розуміння – «відповідальність та праця = дохід та добробут». Не кожна дитина в інтернаті чи дитячому будинку, з огляду на особливості життєвого устрою цих закладів, вміє логічно та послідовно мислити. Тому навчити їх певним життєвим правилам – іноді єдиний шлях для подальшої успішної соціалізації.

Висновки для інклюзивної молодіжної роботи:

- Створення можливості для інтеграції інклюзивної молоді в доросле життя. Інколи для повної інклюзивності, слід впроваджувати окремі програми для інклюзивних груп, які дозволять їх «підтягнути» до рівня однолітків;

- Формування навичок відповідальності за власне життя. Завдяки цьому проекту діти відвикають отримувати безкоштовні подарунки, що в майбутньому допомагає їм цінувати власно зароблені гроші, та отримують навички планування власного бюджету.
- Розвиток тих якостей і навичок, яких бракує молоді, котра перебуває у складних життєвих обставинах, для повноцінної інтеграції в суспільстві, і які унеможливають їх сегрегацію у майбутньому.

При впровадженні таких програм варто пам'ятати, що вони потребують ретельної підготовки та систематичної роботи. Адже «Супермаркет» діє практично цілий рік.

Ці рекомендації розроблені в рамках проекту

«Підвищення спроможності молодіжних центрів і молодіжних працівників у сфері інклюзії»

на основі результатів стратегічної сесії трьох молодіжних центрів, які практикують інклюзивні практики, та трьох навчальних поїздок з обміну кращими практиками.

Виконавці проекту: ГО «Мережа відповідальних» за підтримки «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується організацією Пакт в Україні.

Партнери проекту: Карітас Сєверодонецьк, БФ «Даруємо радість» (Дніпро), КМЦ «Супутник» - Молодіжний центр «Нові орбіти» (Львів).

Виготовлено за сприяння
Асоціації молодіжних центрів України.
Контактні дані: youthcentersua@gmail.com

**Асоціація
молодіжних
центрів
України**

Надруковано за підтримки
Міністерства молоді та спорту України.
Контактні дані: depmol@msms.gov.ua

**Міністерство
молоді та спорту
України**

